

‘Doorgrond Mij, God, en ken mijn hart’

PSALM 139 – EEN VERTROUWENSPSALM

VERWELKOMING EN SITUERING

Psalm 139 behoort tot de laatste van de vijf boeken Psalmen (psalmen 107–150), waarin onder meer de thematiek van verlossing na de Babylonische ballingschap van het joodse volk centraal staat. Het is niet vreemd dat een vertrouwenspsalm zijn plaats kreeg te midden van deze thematiek: het einde van de ballingschap luidde immers een tijd van hernieuwd Godsvertrouwen in. Toch vinden we een andere bekende vertrouwenspsalm, met name psalm 23, terug in het eerste boek Psalmen (psalmen 1–41), verbonden met de teleurstellingen en overwinningen van koning David. De vertrouwenspsalm kan men met andere woorden met alle tijden verbinden. Vertrouwen vormt de kern van een gelovig leven en is als het ware een reactie op en erkenning van de liefde die God mensen op velerlei wijze schenkt. Dit laatste verklaart waarom de vertrouwenspsalm vaak in de dankbaarheid van de lofpsalmen deelt. Terzelfdertijd blijkt uit sommige vertrouwenspsalmen ook dat mensen niet zonder worsteling tot dat vertrouwen in, tot die overgave aan God komen. Psalm 139 kan deze geloofsweg van vertwijfeling naar vertrouwen illustreren.

LIED

We openen deze samenkomst met het Taizélied ‘La Ténèbre’, dat gebaseerd is op een vers (vers 12) van de vertrouwenspsalm die in deze bijeenkomst centraal staat.

La té - nè - bre n'est point té - nè - bre de - vant toi:
Heel het dui - ter is vol van luis - ter door uw licht,

la nuit com - me le jour est lu - miè - re.
de nacht is als de dag net zo hel - der.

Psalm 139, 12

© Ateliers et Presses de Taizé/Communauté de Taizé, Frankrijk; muziek: Jacques Berthier

DE TEKST LEZEN:

Psalm 139

- 1 Voor de koorleider. Van David, een psalm.
- A
- 2 HEER, u kent mij, u doorgrondt mij, I
u weet het als ik zit of sta,
u doorziet van verre mijn gedachten.
- 3 Ga ik op weg of rust ik uit, u merkt het op,
met al mijn wegen bent u vertrouwd.
- 4 Geen woord ligt op mijn tong,
of u HEER, kent het ten volle.
- 5 U omsluit mij, van achter en van voren,
u legt uw hand op mij.
- 6 Wonderlijk zoals u mij kent,
het gaat mijn begrip te boven.
- 7 Hoe zou ik aan uw aandacht ontsnappen, II
hoe aan uw blikken ontkomen?
- 8 Klom ik op naar de hemel – u tref ik daar aan,
lag ik neer in het dodenrijk – u bent daar.
- 9 Al verhief ik mij op de vleugels van de dageraad,
al ging ik wonen voorbij de verste zee,
10 ook daar zou uw hand mij leiden,
zou uw rechterhand mij vasthouden.
- 11 Al zei ik: ‘Laat het duister mij opslokken,
het licht om mij heen veranderen in nacht,’
12 ook dan zou het duister voor u niet donker zijn –
de nacht zou oplichten als de dag,
het duister helder zijn als het licht.
- 13 U was het die mijn nieren vormde, III
die mij weefde in de buik van mijn moeder.
- 14 Ik loof u voor het ontzaglijke wonder van mijn bestaan,
wonderbaarlijk is wat u gemaakt hebt.
Ik weet het, tot in het diepst van mijn ziel.
- 15 Toen ik in het verborgene gemaakt werd,
kunstig geweven in de schoot van de aarde,
was mijn wezen voor u geen geheim.
- 16 Uw ogen zagen mijn vormeloos begin,
alles werd in uw boekrol opgetekend,
aan de dagen van mijn bestaan ontbrak er niet één.

17 Hoe rijk zijn uw gedachten, God,
hoe eindeloos in aantal,

18 ontelbaar veel, meer dan er zandkorrels zijn.
Ontwaak ik, dan nog ben ik bij u.

B

19 God, breng de zondaars om,
- weg uit mijn ogen, jullie die bloed vergieten –
20 ze spreken kwaadaardig over u,
uw vijanden misbruiken uw naam.

21 Zou ik niet haten wie u haten, HEER,
niet verachten wie tegen u opstaan?
22 Ik haat hen, zo fel als ik haten kan,
ze zijn mijn vijand geworden.

23 Doorgrond mij, God, en ken mijn hart,
peil mij, weet wat mij kwelt,
24 zie of ik geen verkeerde weg ga,
en leid mij over de weg die eeuwig is.

DE TEKST VERKENNEN VAN DEEL A: PSALM 139, 1B-18

Meestal onderscheidt men in psalm 139 twee grote delen: verzen 1b-18 (deel A) en verzen 19-24 (deel B). Waar het A-deel bestaat uit drie sequenties (I: 1b-6; II: 7-12; III: 13-18), telt het B-deel slechts één sequentie (19-24) (we spreken van een sequentie als we verschillende strofen samen als een eenheid beschouwen; zo bestaat bv. sequentie II in deze psalm uit 3 strofen).

Sequentie I: verzen 1b-6

2 HEER, u kent mij, u doorgrondt mij,
u weet het als ik zit of sta,
u doorziet van verre mijn gedachten.

3 Ga ik op weg of rust ik uit, u merkt het op,
met al mijn wegen bent u vertrouwd.

4 Geen woord ligt op mijn tong,
of u HEER, kent het ten volle.

5 U omsluit mij, van achter en van voren,
u legt uw hand op mij.

6 Wonderlijk zoals u mij kent,
het gaat mijn begrip te boven.

Onderstreep alle werkwoorden die betrekking hebben op God. Wat valt jou op? Welk godsbeeld geeft de psalmist ons in deze eerste verzen mee?

Hoe verhoudt de psalmist zich tegenover God? Waaruit leid je dit af?

In de eerste sequentie staat Gods diepgaande kennis van en nauwe betrokkenheid op de mens centraal. Het overheersende godsbeeld in deze verzen is dat van een alwetende God. De meeste mensen huiveren voor een dergelijk godsbeeld. De idee van een God die alles van ons weet, zelfs nog voor het is uitgesproken of uitgedrukt, kan immers angst of beklemming inboezemen. Wellicht laat deze bevreemding ook de psalmist niet ongeroerd. Het Hebreeuwse werkwoord dat in vers 5 met 'omsluiten' vertaald is, wordt in het Oude Testament immers vaak in een vijandelijke context gebruikt in de betekenis van 'omsingelen'. En hoewel vers 6 van verwondering om die goddelijke kennis getuigt, kunnen de woorden 'het gaat mijn begrip te boven' ook een duidelijke afstand tussen God en mens aangeven (in de dicht bij de Hebreeuwse tekst aanleunende Naardense Bijbelvertaling klinkt vers 6 als volgt: 'te wonderbaar is mij dit weten, te steil, ik kan er niet bij!').

De psalmist lijkt met andere woorden net als velen van ons te worstelen met een God die hem – meer dan hijzelf? – kan doorgronden. Hij is nog zoekende om de bevrijdende dimensie van Gods alwetendheid te ontdekken en erkennen. Geloven in een God die mensen van zo nabij kent – veel diepgaander dan welke medemens ook – kan nochtans heel troostend zijn en veel geborgenheid schenken. De psalmist beweegt zich op die grens van wantrouwen naar vertrouwen en van zelfbeschikking naar overgave aan deze alles overstijgende God.

Sequentie II: verzen 7-12

7 Hoe zou ik aan uw aandacht ontsnappen,
hoe aan uw blikken ontkomen?

8 Klom ik op naar de hemel – u tref ik daar aan,
lag ik neer in het dodenrijk – u bent daar.

9 Al verhief ik mij op de vleugels van de dageraad,
al ging ik wonen voorbij de verste zee,
10 ook daar zou uw hand mij leiden,
zou uw rechterhand mij vasthouden.

11 Al zei ik: ‘Laat het duister mij opslokken,
het licht om mij heen veranderen in nacht,’
12 ook dan zou het duister voor u niet donker zijn –
de nacht zou oplichten als de dag,
het duister helder zijn als het licht.

Op welke manier zou je de relatie tussen de psalmist en God omschrijven als je baseert op deze tweede sequentie?

In de tweede sequentie wordt de tendens uit de eerste sequentie voortgezet. Waar de eerste vooral de alwetendheid van God benadrukte, staat in de tweede sequentie de alomtegenwoordigheid van God (reeds even aangeraakt in vers 5) centraal. De psalmist beklemtoont dat het voor hem onmogelijk is om te ontsnappen aan Gods aanwezigheid.

Opnieuw kan men zich hierbij de vraag stellen: ervaart de psalmist dit als een eerder negatieve of als een positieve ervaring? Als God werkelijk alomtegenwoordig is, betekent dit ook dat je nooit aan Hem kan ontsnappen, nergens je toevlucht kan vinden waar Hij niet is (cf. in dit verband de Naardense Bijbelvertaling van vers 7: ‘Waar zal ik heen om uw Geest te ontgaan, waarheen om voor uw aanschijn te vluchten?’). Wanneer je geen vertrouwensrelatie hebt met God, kan deze gedachte heel onrustig stemmen. Vertrekkende vanuit het vertrouwen in Gods liefdevolle nabijheid echter, schenken deze woorden net rust. Als zelfs de dood geen hindernis voor God vormt om dichtbij de mens te zijn, kan niets van duisternis het licht definitief verdrijven. En dat is een bijzonder hoopgevende gedachte.

Enkele tientallen jaren geleden hing onderstaand plaatje bijna standaard in iedere huiskamer: 'God ziet mij. Hier vloekt men niet'. Het associeert Gods alwetendheid en alomtegenwoordigheid met een straffend godsbeeld, in de hoop dat mensen ethisch correcter gedrag zouden stellen in de wetenschap dat ze door God 'in het oog werden gehouden'.

© https://media.dumpert.nl/foto/eb88d637_Hier_vloekt_men_niet.JPG

Psalm 139 getuigt echter niet van een straffende maar van een bevrijdende God. Zou jij een andere ondertitel kunnen bedenken bij 'God ziet mij' wanneer je psalm 139 leest vanuit de bijzondere vertrouwensrelatie tussen God en mens? Misschien, kun je zelf een nieuw ontwerp maken dat het oude plaatje 'God ziet u' vervangt?

Sequentie III: verzen 13-18

- 13 U was het die mijn nieren vormde,
die mij weefde in de buik van mijn moeder.
- 14 Ik loof u voor het ontzaglijke wonder van mijn bestaan,
wonderbaarlijk is wat u gemaakt hebt.
Ik weet het, tot in het diepst van mijn ziel.
- 15 Toen ik in het verborgene gemaakt werd,
kunstig geweven in de schoot van de aarde,
was mijn wezen voor u geen geheim.
- 16 Uw ogen zagen mijn vormeloos begin,
alles werd in uw boekrol opgetekend,
aan de dagen van mijn bestaan ontbrak er niet één.
- 17 Hoe rijk zijn uw gedachten, God,
hoe eindeloos in aantal,
- 18 ontelbaar veel, meer dan er zandkorrels zijn.
Ontwaak ik, dan nog ben ik bij u.

Verzen 13-18 werken Gods alwetendheid en alomtegenwoordigheid verder uit aan de hand van de scheppingsthematiek en verdiepen beide vormen van goddelijke nabijheid terzelfdertijd door te focussen op Gods persoonlijke schepping van ieder mens. Zelfs tijdens de dagen waarin we nog 'vormeloos' waren – de tijd vóór onze geboorte – bestonden we al voor God. Precies omdat God elke mens heel persoonlijk heeft geschapen, kan Hij hem/haar tot in het diepst van zijn/haar ziel doorgronden. In deze verzen lijkt de psalmist geen enkele vorm van wantrouwen in Gods nabijheid meer uit te drukken.

Maakt jouw persoonlijke scheppingsrelatie met God (en die van je kinderen of medemensen,...) een verschil voor de manier waarop je in het leven staat, bij de beslissingen die je neemt in het dagdagelijkse leven? Zo ja, op welke manier? Kan je daar een concreet voorbeeld van geven?

VERWERKING AAN DE HAND VAN EEN LIED

Huub Oosterhuis maakte een bewerking van Psalm 139 naar aanleiding van de geboorte van zijn dochter Trijntje. Hij gaf deze bewerking de titel 'Ken je mij?'.

Liedtekst

Ken je mij? Wie ken je dan?
Weet jij mij beter dan ik?
Ken je mij? Wie ben ik dan?
Weet jij mij beter dan ik?

Ogen die door de zon heen kijken,
zoekend naar de plek waar ik woon.
Ben jij beeldspraak voor iemand
die aardig is of onmetelijk ver,
die niet staat en niet valt
en niet voelt als ik,
niet koud en hooghartig?

Ken je mij? Wie ken je dan?
Weet jij mij beter dan ik?
Ken je mij? Wie ben ik dan?
Weet jij mij beter dan ik?

Hier is de plek waar ik woon,
een stoel op het water
een raam waarlangs het opklarend weer
of de vallende duister voorbij vaart.
Heb je geroepen? Hier ben ik!

Ken je mij? Wie ken je dan?
Weet jij mij beter dan ik?
Ken je mij? Wie ben ik dan?
Weet jij mij beter dan ik?

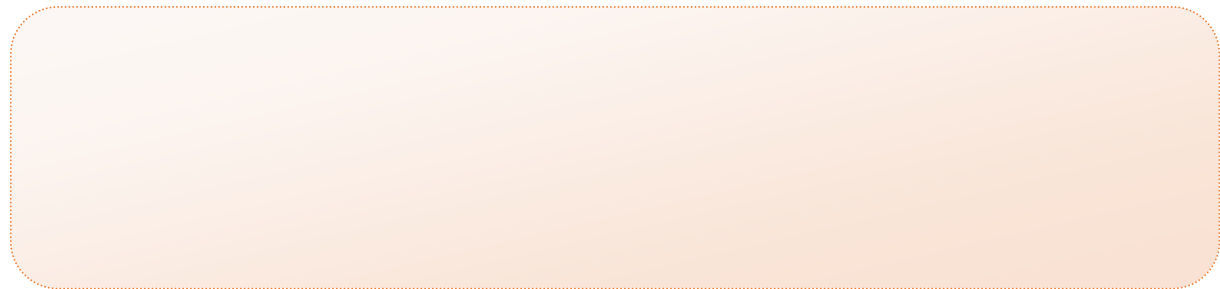
Ik zou één woord willen spreken,
een woord
dat waar en van mij is,
dat draagt wie ik ben,
dat het houdt.
Ik zou één woord willen spreken,
dat rechtop staat als een man
die mij aankijkt en zegt:
"Ik ben jouw zuiverste zelf;
vrees niet, versta mij, ik ben, ik ben."

Ken je mij? Wie ken je dan?
Weet jij mij beter dan ik?
Ken je mij? Wie ben ik dan?

Op welke manier lijkt dit lied volgens jou op psalm 139?

Op welke manier verschilt dit lied volgens jou van psalm 139?

Met welk van beide teksten zou jij verkiezen te bidden? Waarom?

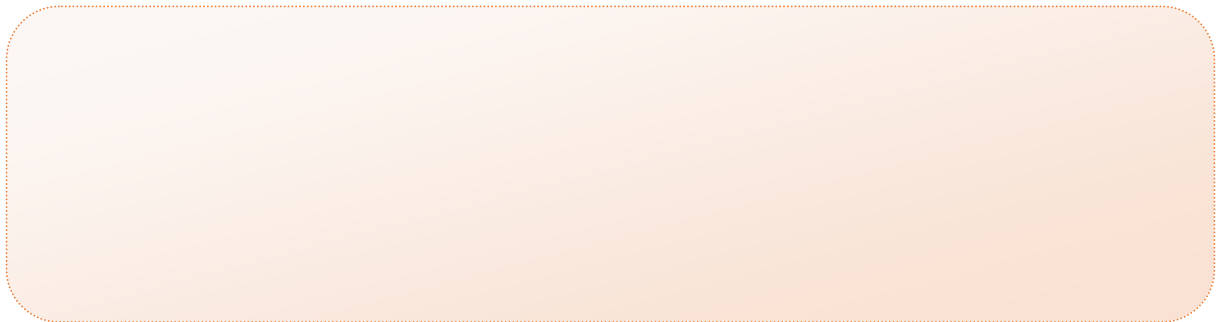
DE TEKST VERKENNEN VAN DEEL B: PSALM 139,19-24

- 19 God, breng de zondaars om,
20 - weg uit mijn ogen, jullie die bloed vergieten -
21 ze spreken kwaadaardig over u,
22 uw vijanden misbruiken uw naam.
- 21 Zou ik niet haten wie u haten, HEER,
22 niet verachten wie tegen u opstaan?
23 Ik haat hen, zo fel als ik haten kan,
24 ze zijn mijn vijand geworden.
- 23 Doorgrond mij, God, en ken mijn hart,
24 peil mij, weet wat mij kwelt,
zie of ik geen verkeerde weg ga,
en leid mij over de weg die eeuwig is.

Op welke manier zou jij de vierde sequentie van psalm 139 verbinden met de drie vorige sequenties?

Word jij ook geconfronteerd met mensen die God belachelijk maken? Hoe ga je daarmee om?

Hoe ga jij om met eigen gevoelens van haat en afgunst? Wat helpt jou om jouw 'vijanden' het hoofd te bieden?

In vers 19 wijzigt het gedicht vrij plots van toon. Menigeen heeft het moeilijk met deze passionele uitval tegen de zogenaamde 'zondaars', d.i. misdadigers, wettelozen. Vaak heeft men vermoed dat het om een latere toevoeging aan de psalm gaat. Het gewelddadige karakter van de verzen heeft er bovendien toe geleid dat deze sequentie dikwijls wordt weggelaten in het voordragen en in bewerkingen van de psalm. Nochtans neemt de psalmist nergens zelf het heft in handen om af te rekenen met eender wie en kan men de laatste verzen van psalm 139 er dus niet van beschuldigen dat ze aanzetten tot gewelddadig handelen. Wel maken ze geweld bespreekbaar.

Het feit dat de verzen 23-24 een bijna letterlijke herhaling zijn van de verzen 1b-2 is een sterke aanwijzing voor de poëtische eenheid van de tekst. Meer nog, de laatste psalmverzen vormen het hoogtepunt in de worsteling die de psalmist ervaart in zijn relatie tot God. Wanneer de dichter in de laatste sequentie vol passie uithaalt naar Gods vijanden, markeert

dit immers een bepaalde positie in de houding van de psalmist: de auteur lijkt aan het einde te zijn, verlost van de twijfelachtige gevoelens ten overstaan van God. Enige blijf van wantrouwen heeft plaats gemaakt voor volledig vertrouwen. Dit toont zich op drievoudige wijze. Ten eerste spreekt het vertrouwen van de psalmist in God uit het feit dat de psalmist zich volledig aan de zijde van God schaaft. Al wie slecht spreekt over God, beschouwt de psalmist voortaan ook als een persoonlijke vijand. Ten tweede getuigt de psalmist ook van vertrouwen door zijn diepste haatgevoelens niet langer voor God te verbergen. In tegenstelling tot de beginwoorden in vers 1b, die eerder beschrijvend van aard zijn ('God, u kent mij, u doorgrondt mij'), vertrouwt de psalmist zijn hart en gedachten uit geheel vrije beweging en in volle overgave toe aan Gods alwetendheid en alomtegenwoordigheid in verzen 23-24. Ten derde en daarbij aansluitend vraagt de psalmist ook uitdrukkelijk aan God om zijn doen en laten in de gaten te houden, opdat hij geen verkeerde weg zou gaan.

VERWERKING AAN DE HAND VAN EEN BEELD

© Lika Tov

Psalm 139, 2008, aquarel op papier.

Wat zie je op de afbeelding?

Met wie zou je de twee figuren identificeren en waarom?

Wat kenmerkt deze twee figuren en de relatie tussen beiden?

Voegt deze aquarel voor jou iets toe aan je interpretatie van psalm 139?

In welke figuur herken jij jezelf het meest?

Bronnen

M. Dahood, *Psalms III 101-150. Introduction, Translation, and Notes with an Appendix. The Grammar of the Psalter* (The Anchor Bible), New York, 1970.

H.-J. Kraus, *Psalmen. 2. Teil: Psalmen 60-150. Fünfte, grundlegend überarbeitete und veränderte Auflage* (Biblische Kommentar Altes Testament, 15/2), Neukirchen-Vluyn, 1978.

E. Zenger, *Die Nacht wird leuchten wie der Tag. Psalmenauslegungen*, Freiburg-Basel-Wenen, 1997.

Y. Mazor, *When Aesthetics Is Harnessed to Psychological Characterization. Ars Poetica in Psalm 139*, in *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 109 (1997) 260-271.

GEBEDSMOMENT

Openingsvers

God, kom mij te hulp.

Heer, haast U mij te helpen.

Eer aan de Vader en de Zoon en de heilige Geest.

**Zoals het was in het begin en nu en altijd
en in de eeuwen der eeuwen.**

Amen. Alleluia.

Psalmodie: psalm 23

- 1 De HEER is mijn herder,
het ontbreekt mij aan niets.
- 2 Hij laat mij rusten in groene weiden
en voert mij naar vredig water,
- 3 Hij geeft mij nieuwe kracht°
en leidt mij langs veilige paden
tot eer van zijn Naam.
- 4 Al gaat mijn weg door een donker dal,
ik vrees geen gevaar,

want U bent bij mij,
uw stok en uw staf, zij geven mij moed.
- 5 U nodigt mij aan tafel
voor het oog van de vijand,

U zalft mijn hoofd met olie,
mijn beker vloeit over.
- 6 Geluk en genade volgen mij
alle dagen van mijn leven,

ik keer terug in het huis van de HEER
tot in lengte van dagen.

Uit het evangelie volgens Lucas: Lc 19,1-10

Jezus ging Jericho in en trok door de stad. Er was daar een man die Zacheüs heette, een rijke hoofdtollenaar. Hij wilde Jezus zien, om te weten te komen wat voor iemand het was, maar

dat lukte hem niet vanwege de menigte, want hij was klein van stuk. Daarom liep hij snel vooruit en klom in een vijgenboom om Jezus te kunnen zien wanneer hij voorbijkwam. Toen Jezus daar langskwam, keek hij naar boven en zei: 'Zacheüs, kom vlug naar beneden, want vandaag moet ik in jouw huis verblijven.' Zacheüs kwam meteen naar beneden en ontving Jezus vol vreugde bij zich thuis. Allen die dit zagen, zeiden morrend tegen elkaar: 'Hij is het huis van een zondig mens binnengegaan om onderdak te vinden voor de nacht.' Maar Zacheüs was gaan staan en zei tegen de Heer: 'Kijk, Heer, de helft van mijn bezittingen geef ik aan de armen, en als ik iemand heb afgeperst vergoed ik het viervoudig'. Jezus zei tegen hem: 'Vandaag is dit huis redding ten deel gevallen, want ook hij is een zoon van Abraham. De Mensenzoon is gekomen om te zoeken en te redden wat verloren was'.

Stilte

Voorbede

Laten we ons nu in gebed richten tot de Heer die ons kent en ons doorgrondt.

Voor mensen die geen bestemming vinden,
wiens leven zinloos aanvoelt.

Dat zij antwoord vinden in verbondenheid met U.

El Se - nyor és la me - va for - ça, el Se - nyor el meu cant. Ell m'ha es - tat la sal - va - ci -
In de Heer vind ik heel mijn sterk-te, in mijn God de vreug-de-zang. Gij die mijn be-vrij-ding be-

ó. En ell con - fi - o i no tinc por, en ell con - fi - o i no tinc por.
werkt, op U ver - trouw ik en'k ken geen angst, op U ver - trouw ik en'k ken geen angst.

Voor mensen die zich alleen voelen,
aan het lot werden overgelaten.

Dat zij geborgenheid vinden in verbondenheid met U. (refrein)

Voor mensen die vervreemd zijn van zichzelf.

Dat zij aan zelfkennis en vertrouwen winnen in verbondenheid met U. (refrein)

Slotgebed

ik kies voor u
u ziet mijn leven aan
al wat ik ben en doe
u kent heel mijn bestaan

ik kies voor u
ik kan u niet ontgaan
want overal ontmoet ik u
alom in mijn bestaan

ik kies voor u
die van 't begin af aan
mijn maker bent tot nu
u dank ik mijn bestaan

ik kies voor u
ik heul niet met de goddelozen
en liever nog alleen met u
dan wonen met de bozen

Nico Tromp (uit T. Scheer [red.], Psalmados. Ik bid en schreeuw tot God. Psalmen, gedichten, gebeden en beelden, Abdij van Berne – Heeswijk, 2008, p. 170)